

*Quaderns de
la Selva, 11
1999*

CENTRE D'ESTUDIS
SELVATANS

Un privilegi de Jaume I per als habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina¹

**ELVIS MALLORQUÍ
MONTSE VARAS**

EL dia 23 de febrer de 1241² el rei Jaume I va concedir una carta de franqueses a favor dels habitants dels llocs de Caldes de Malavella, Llagostera i Santa Seclina. El document ens ha arribat a les mans a través d'una còpia de l'original realitzada per Pere Bohiga, manat pel notari públic i reial de Caldes, el 30 de desembre de l'any 1296.³ La importància del document en la història d'aquests llocs queda testimoniada per una còpia de 1647 i per una traducció castellana que se'n va fer el 1793, quan encara servia de garantia per alguns drets dels caldens i llagosterencs.⁴

1. Aquest article està basat en un treball de curs de la Universitat de Girona, realitzat l'any 1994 per la Montse Varas i dirigit per Lluís To. Agraïm la col·laboració de Pep Casas, arxiver de Caldes, i de Marta Albà, arxivera de Llagostera. Una versió d'aquest article apareixerà pròximament al butlletí Crònica de l'Arxiu Municipal de Llagostera.

Abreviatures emprades: ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), ADG (Arxiu Diocesà de Girona), AHCG (Arxiu Històric de la Ciutat de Girona), AHCSCF (Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners), AHG (Arxiu Històric de Girona), BC (Biblioteca de Catalunya).

2. L'any esmentat en el document és el 1240, però com que, en aquesta època, el canvi d'any es produïa el 25 de març, la data ja correspon al 1241 segons el nostre còmput.

3. Vegeu la transcripció del document a l'apèndix.

4. La còpia de 1647 es troba a l'Arxiu Municipal de Llagostera, fons Ajuntament, Privilegis. La traducció es troba editada a: *Ejemplar de un trasunto auténtico de una real cédula de S. M. Católica (que Dios guarde), confirmatoria de un real privilegio por el señor Rey D. Jaime de Aragón concedido a los vecinos de Caldas de Malavella, de Llagostera y Santa Seclina*, Girona, Imprenta de Carreras y Torres, 1843. Tant la còpia de 1296 com la traducció de 1793 les coneixia Enric Claudi Girbal, el qual les va citar en el seu estudi sobre Tossa de Mar (*Tossa. Noticias sobre la historia, tradiciones y costumbres de esta villa y su término*, Girona, Imprenta de P. Torres, 1884, p. 15).

El 1241 Jaume I, «per la gràcia de Déu rei d'Aragó, Mallorca i València, comte de Barcelona i senyor de Montpeller», emprant el plural majestàtic propi dels monarques, establia els termes precisos de les franqueses concedides a aquestes poblacions en disset apartats, o estatuts, que resumim a continuació.

I. Per començar, els homes i dones de Caldes, Llagostera i Santa Seclina que realitzessin obres i tragines per al rei, ja no ho farien sense cobrar, sinó que el batlle els hauria de donar dos diners per a la seva manutenció. No se'ls eximeix de la càrrega, però, a canvi, els queda estipulada una compensació mínima.

II. El següent aspecte és molt important, ja que tracta el tema de la remença. Quedava fixat que cap home ni cap dona no hauria de pagar redempció per casar-se amb una persona de les parròquies de Caldes, Llagostera o Santa Seclina, ni tampoc no caldria pagar rescat per raó de les dones verges d'aquests termes que volguessin casar-se amb algú de fora i marxar.

III. A continuació, es toca el tema de la justícia. El rei va atorgar poders al batlle per rebre les queixes, les querelles i les demandes que afectessin els habitants dels tres llocs sempre que els afers fossin dins del domini i no fora d'aquest. La justícia, a més, esdevenia gratuïta: ja no caldria pagar res, ni «pedagia» ni redelmes, als saigs, a diferència del que abans es feia en concepte de despeses del judici, demandes o deutes.

IV. La carta de franquesa inclou també diverses reglamentacions de la vida econòmica d'aquests indrets. Així, es permetia als habitants del domini i a tots els seus descendents utilitzar les muntanyes de Tossa, Caulès i Solius per llaurar i caçar, per tallar llenya i fusta dels boscos, per collir glans i alimentar els porcs i, fins i tot, per dur-los a pasturar. Això sí, calia pagar el delme, la primícia i les parts de les collites de pa i vi al monestir de Ripoll i als altres senyors amb jurisdicció sobre aquestes terres.

V. La transmissió dels patrimonis dels habitants del domini reial també quedà regulada el 1241. En cas que morissin sense descendència directa, podrien deixar masos i honors a germans, germanes, nebots, cosins o altres parents sense haver de pagar lluïmes ni acaptes; calia, però, que ho especificuessin en testaments.

VI. Amb aquest estatut, es concedia de dret al batlle el poder –que aquest ja exercia de fet, des d'antic– per jutjar els casos de deutes, injúries i queixes que els habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina tinguessin dels habitants de parròquies veïnes.⁵

5. No s'hi especifica exactament quines són les parròquies dites «veïnes». És molt probable, però, que entre aquestes hi hagués les de Sant

Andreu Salou, Campllong i Riudellots de la Selva, les quals, com es pot veure en el mapa, no resta clar a quina jurisdicció pertanyien.

VII. Es va establir també que els homes del rei, igual com els que estaven sota el domini de monestirs, cavallers i altres senyors, haurien de portar, en concepte de tragina, el blat de les terres del rei tan aviat com fos collit.

VIII. El rei, a més, es reservava la venda exclusiva de vi a Caldes i Llagostera, on hi devia haver petits mercats, des del dia de Sant Joan, el 24 de juny, fins a Sant Feliu, el 30 d'agost, i en prohibia la venda a qualsevol altra persona.

IX. Seguidament, el rei eximia els habitants d'aquests llocs del pagament de la intèstia, de l'eixòrquia i de la cugúcia, tres dels mals usos més comuns.

X. Tornant a les qüestions judicials, s'establia que quan calgués embargar els béns d'alguna persona endeutada, es començaria per prendre primer la llavor de tot l'any, i després les armes, els vestits i els llits.

XI. Després, s'especificava que dins els termes de les parròquies esmentades, els homes i les dones que es casessin podrien escollir lliurement el senyor.

XII. Quedava fixat també que el pagament del llòçol, el dret per utilitzar la ferreria senyorial, es repartiria entre tots els masos d'aquests llocs.

XIII. També es concedeix que, en cas de venda d'un honor, només es pagaria el lluïme de la venda i res més.

XIV. A continuació, el rei establia que els homes d'aquests llocs només haurien de tragar raïms al celler reial, i quedarien exempts de fer qualsevol altre viatge o treball a l'obra del celler.

XV. I reprenent les qüestions judicials, es feia constar que les despeses de tot judici, les pagaria aquell que perdés el plet; així, si el demandat era considerat culpable se'n faria càrrec i, en canvi, si era innocent, seria el demandant qui hauria de pagar.

XVI. En aquest punt, es van fixar, d'una manera poc precisa, els termes territorials de la batllia de Caldes i Llagostera. Anaven, en primer lloc, des del terme de Sant Feliu de Guíxols i del lloc «Amat sabadal» amb la parròquia de Romanyà fins a Vallcanera i Santa Coloma de Farners; en segon lloc, anaven de la «fossa de Maxela» fins a Lloret i Blanes; i, en tercer lloc, anaven des del castell de Fornells amb la parròquia de Vilobí fins al castell de Tossa.⁶

XVII. Finalment, el rei demanava a tots els seus veguers, batlles i jutges, a totes les cúries i a tots els seus súbdits, que no anessin en contra de cap dels estatuts anteriors i que els observessin fidelment.

6. En el mapa hem intentat de representar, d'una manera aproximada, els límits de la batllia de Caldes i Llagostera. Per definir-los amb més claredat, cal utilitzar la documentació posterior. Per exemple, la confirmació reial del castell de Llagostera a Ot de Montcada, l'any 1324, inclou una delimitació molt

precisa del terme d'aquest lloc (hi apareix, fins i tot, el curiós topònim «Amat Sabadal»). En canvi, la mateixa transacció en relació amb el castell de Caldes, de l'any següent, no n'inclou cap. D'aquests documents, se'n troba una còpia impresa a: AI ICSCF, fons patrimonial dels ducs de Medinaceli.

El text, després dels disset estatuts que conformen el dispositiu, continua amb la data i les signatures del rei, dels testimonis i de l'escribà que el va redactar. I, al final de tot, hi ha les signatures de Pere Bohiga, que va copiar el document original, i del jutge ordinari de Girona, que va ordenar que es realitzés aquest trasllat.

La carta de 1241, en realitat, és un document que va molt més enllà d'una simple carta de franqueses. A través dels diferents estatuts, es defineixen bona part de les normes que regiran la vida social, econòmica i política dels habitants d'aquests llocs. I aquestes normes, al contrari del que hom pugui pensar davant d'una carta de «llibertats i franqueses», defineixen també els termes precisos del règim senyorial que afectava els habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina. En efecte, s'estableixen amb un cert detall els drets i les càrregues que pesaven sobre les persones, sobre les terres, sobre alguns elements clau de l'economia rural i sobre la justícia.

Dintre dels drets sobre les persones, sobresurten els «mals usos»: els habitants de la batllia queden eximits del pagament de la remença en diverses situacions, i també de l'eixòrquia, la intèstia i la cugúcia. Pel que fa a les seves obligacions en treball, queden regulades per tal d'evitar possibles abusos. Així, els treballs que calgui fer pel batlle seran retribuïts amb dos diners en concepte de manutenció; les tragines hi són abolides, tret de les de raïm al celler del rei i les de portar blat, segurament al graner.⁷

D'entre els diversos drets senyorials que gravaven les terres, la carta de 1241 només fa referència al lluïisme, la taxa que rebia el senyor en cas de venda d'una terra, mas o qualsevol honor. En el text, però, s'especifica que només s'haurà de pagar un sol lluïisme, senyal que en alguna ocasió els senyors devien cobrar més drets. A més, el rei concedeix als habitants dels seus dominis la possibilitat d'utilitzar les muntanyes de Tossa, Caulès i Solius per obtenir-ne llenya i fusta i per dur-hi a pasturar els porcs.

La carta també conté diverses disposicions sobre altres activitats econòmiques. En primer lloc, el rei es reserva la capacitat exclusiva de vendre vi als llocs de Caldes i Llagostera, on presumiblement devia haver-hi uns petits mercats locals. I, en segon lloc, es reparteix el pagament del llòçol, la taxa per poder accedir a la ferreria local, entre tots els masos del terme.

Finalment, la carta regula diversos aspectes judicials, per tal d'evitar possibles abusos, com els que devien exercir alguns saigs que es feien pagar algunes quantitats en concepte de despeses del judici o de deutes. A més, el batlle del

7. Del blat, no es diu on s'havia de portar. Per notícies posteriors, però, sabem que hi havia un graner, probablement del rei, a Caldes i que aquest gra-

ner, a més, disposava de mesures de gra pròpies (AHG, Manuals de Comptes dels Pabordes de l'Almoina, n. 4, f. 119v-120v, 1336-1337).

rei a Caldes i Llagostera va obtenir potestat per jutjar i per imposar penes, tals com l'embargament de béns, en casos de queixes, disputes i demandes que afectessin els veïns d'aquests llocs i encara que hi estessin implicades persones d'altres parròquies de fora del domini reial. De fet, la delimitació territorial que apareix en el privilegi correspon, precisament, al terme de la batllia de Caldes i Llagostera, és a dir, a les terres en les quals el batlle havia de dur a terme la seva capacitat judicial.

En definitiva, la concessió de franqueses i reglamentacions diverses, per sí sola, no convertia pas immediatament la situació dels dominis reials de Caldes i Llagostera en una realitat completament diferent de la de les poblacions veïnes sotmeses a l'església de Girona, als monestirs, als grans nobles laics o als petits cavallers. L'única diferència important és que la carta de 1241 fixava, d'una vegada per totes, els aspectes més importants de la senyoria. I un cop fixats, ja no es podien alterar gaire més: així, els anys 1324 i 1325, quan les batllies de Caldes i Llagostera van arribar a mans del noble Ot de Montcada i van esdevenir baronies senyorials, els habitants dels llocs no van perdre cap ni un dels drets que havien adquirit un segle abans.⁸ I així, el 1793, quan es va traduir el document de 1241, encara eren vàlides algunes de les disposicions del document, en especial la que fa referència als drets d'ús de les muntanyes de Tossa, Solius i Caulès per part dels habitants de Llagostera.

Per tal d'entendre millor la importància de la carta de franqueses de Caldes i Llagostera en el seu context històric, el de mitjans del segle XIII, hem de començar per remuntar-nos a èpoques molt més reculades. Gràcies als treballs de Pierre Bonnassie,⁹ entre molts d'altres, sabem que la instauració a la Catalunya vella de l'anomenada «senyoria banal» va comportar una degradació de la situació jurídica de la pagesia, ja que al llarg del segle XI aquesta es va veure sotmesa, per part de senyors i cavallers, a un conjunt de càrregues cada cop més feixugues. Entre aquestes, ja s'esmenten els «mals usos», tot i que encara no estan tan definits com en èpoques posteriors.

Al segle XII, es produeixen dues evolucions paral·leles que afecten el conjunt de la pagesia. Per un costat, a través de diversos documents podem observar com l'estatut jurídic de la pagesia es defineix d'una manera cada cop més clara. Els encomanaments personals envers un senyor determinat, les

8. Ni el privilegi de Caldes ni el de Llagostera, citats a la nota anterior, inclouen cap referència a la carta de 1241, però a l'Arxiu de Llagostera es troba una còpia de la confirmació i ratificació del privilegi de Jaume I realitzada el 1324 per Ot de Montcada (Arxiu Municipal de Llagostera, fons Ajuntament, Privilegis).

9. Pierre BONNASSIE, *Catalunya, mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*, 2 vol., Barcelona, Edicions 62, 1979-1981.

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

exigències de redempcions per canviar de senyoria i la consideració que alguns mals usos, normalment la intèstia, l'eixòrquia i la cugúcia, comportaven un submissió personal als senyors, van conduir directament cap a la definició d'un estatut de servitud propi d'una gran part de la pagesia de la Catalunya Vella. La concessió per part de Pere I el Catòlic als nobles feudals, l'any 1202, del «ius malectrandi», del dret de maltractar, acabaria de confirmar aquest procés.¹⁰

Per l'altre costat, a l'interior dels dominis senyorials s'observa com els masos esdevenen les unitats a partir de les quals els senyors prenen els seus drets sobre les terres i sobre les persones. En efecte, des del segle XI i, d'una manera més clara, a partir de 1100, els senyors van començar a cobrar els seus drets sobre les parcel·les de terra a partir dels masos, és a dir, cada tinent de mas es feia responsable davant del senyor, de les prestacions que aquest havia de rebre d'un conjunt de terres. Però, a més, els senyors van fixar en els masos certs drets sobre les persones. Entre ells hi havia un dret d'hostatjament –l'alberga–, unes exaccions arbitràries –les toltes, forces i acaptes– i els mals usos –la redempció, la cugúcia, l'eixòrquia i la intèstia, per sobre de tot–, que permetien al senyor assegurar el seu control sobre els habitants del mas, de tal manera que aquest no quedés abandonat i, doncs, deixés de proporcionar-li rendes.¹¹

Així doncs, a inicis del segle XIII, trobem una situació social força semblant a la major part de les àrees rurals de la Catalunya Vella, i especialment, de les terres gironines. La gran majoria dels pagesos residien en un mas i estaven subjectes a una sèrie de pagaments que havien de satisfer al seu senyor o als seus representants: censos i parts proporcionals de les collites, rendes arbitràries i mals usos.

Aquesta evolució, a grans trets, és la que es degué produir als llocs de Caldes, Llagostera i Santa Seclina. Malauradament, tenim pocs documents que ens puguin il·lustrar les diferents fases del procés, especialment les més antigues. No obstant això, existeix una sèrie interessant de textos que ens il·lustren alguns moments importants de l'evolució dels dominis comtals, i després reials, de Caldes i Llagostera.

El primer és un recull dels censos i usatges que el comte Ramon Berenguer IV percebia als termes de Caldes i de Llagostera l'any 1151.¹² Aquests drets els havien de pagar els habitants dels nombrosos masos que existien en aquesta

10. Paul H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*, Vic, Eumo, 1993.

11. Lluís TO FIGUERAS, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

12. ACA, *Cancellaria*, perg. Ramon Berenguer IV, n. 233. Vegeu l'edició a: Thomas N. BISSON, *Fiscal Accounts of Catalonia under the early Count-Kings, 1151-1213*, Berkeley, University of California Press, 1984, doc. n. 1g i 1h.

època: a Caldes 115 masos i a Llagostera 122 que apareixen com a «masos vells» i 47 més que depenien de la batllia de Caldes. Les prestacions concretes que s'esmenten en el document són molt variades, però coincideixen força amb les d'altres dominis senyorials de l'època. Per exemple, els masos pagaven unes quantitats variables de porcs, gallines, pernes de porc i civada en concepte de l'alberga o d'altres drets. Cada mas solia pagar una gallina pel dret de «trescol», possiblement relacionat amb l'elaboració o venda del vi. A més, el comte rebia tasques i delmes de les diferents terres dels diferents llocs, i també el llòçol per poder utilitzar les ferreries existents en el domini, tres a Caldes i dues, com a mínim, a Llagostera. En aquest darrer lloc, el comte tenia dret a rebre una part de totes les «bèsties salvatges» que apareixessin mortes en el terme i també obtenia alguns serveis en treball –les joves–.

La confecció d'aquest recull tenia una clara finalitat. El comte, amb aquest memorial, podia oferir les rendes dels dominis per pagar deutes i garantir préstecs per poder dur a terme els seus projectes polítics. No és estrany, doncs, que en anys posteriors els dominis de Caldes i Llagostera fossin cedits a creditors del comte que volien recuperar els préstecs concedits.¹³ Però, a part d'aquesta utilitat primera, el recull dels censos de 1151 dóna testimoni de les formes concretes de submissió de la pagesia d'aquests llocs al seu senyor, en aquest cas, el comte. Cadascun dels 284 masos existents a Caldes i Llagostera estava habitat per una família pagesa¹⁴ que tenia la responsabilitat d'efectuar els pagaments dels censos, del llòçol, de les tasques, dels delmes, etcètera, al comte. Així doncs, poca diferència hi devia haver entre la situació dels habitants d'aquests dominis comtals i la d'altres senyories veïnes.

Inicialment, però, el fet que Caldes i Llagostera fossin dominis comtals podia haver estalviat als seus habitants les violències que els senyors feudals del segle XI exercien sobre els pagesos d'altres indrets. No obstant això, Thomas Bisson ha detectat com les comunitats pageses situades sota la protecció del comte de Barcelona van patir al segle XII un transformació radical de la seva situació. Per al cas de Caldes i Llagostera, ha estudiat amb detall les violències comeses, als volts de 1150, pel veguer Arnau de Perella, a partir d'un document que recull

13. El 1160 el comte va vendre a Berenguer Mir de Llagostera i Pere Tossa la batllia de Llagostera per 26 modis de blat i forment per tal de pagar algun deute (ACA, Cancelleria, pergamins de Ramon Berenguer IV, n. 347; vegeu: Thomas N. Bisson, *Fiscal Accounts...*, doc. n. 10e). I el 1162 el comte va posar el domini de Llagostera, amb tots els seus esplets, com a garantia d'un deute contret amb Guillem Ieteric (ACA, Cancelleria, pergamins de Ramon

Berenguer IV, apèndix n. 9; vegeu: Thomas N. Bisson, *Fiscal Accounts...*, doc. n. 13).

14. Un document de 1194 certifica l'estret vincle existent entre homes i masos: Tomàs, Guillem Sifrè i Guillem Benjamí es donen a un senyor determinat juntament amb els seus masos situats a Caldes i Llagostera (BC, pergamins n. 9074, 9650 i 9643; vegeu també: Lluís TO FIGUERAS, *Família i hereu...*, p. 204).

les queixes dels veïns de tots dos llocs.¹⁵ Cal dir que aquest personatge apareix en el recull de censos de 1151 tot exercint d'intermediari entre el comte i els pagesos d'aquests dos dominis gironins. A Caldes, per exemple, tenia infeudats els diversos pagaments en espècie que constituïen les albergues i tenia diverses terres en nom del comte. A Llagostera, rebia les albergues dels 122 masos vells i tenia en feu un mas, que pagava dos porcs de cens, i una vinya que va fer plantar; a més, cobrava les gallines de trescol i les joves corresponents als 47 masos que pertanyien a la batllia de Caldes.¹⁶

Tot i el càrrec de veguer, de representant del comte en el domini, Arnau de Perella sembla que es va extralimitar en l'exercici de les seves funcions, fins al punt que va ser acusat de cometre «molts mals» contra el comte i els seus camperols. Manipulava la justícia tot imposant multes, per motius qualssevol o sense motiu, als pagesos. Recaptava gra que, en lloc de donar-lo al comte, es quedava ell per consumir-lo amb els seus parents i fidels. Explotava les vinyes i s'apropriava dels raïms per fer un vi blanc selecte que només beu amb els amics i que no el dóna al comte. I el que era pitjor, actuava com si fos un noble quan de fet no era més que un altre camperol que, aprofitant el favor del comte, començava a crear una clientela pròpia que depenia d'ell.¹⁷

Els que acusaven Arnau de Perella de totes aquestes malifetes no eren altres que els membres de les comunitats pageses de Caldes i de Llagostera, les principals víctimes del veguer. Els greuges que presenten al comte Ramon Berenguer IV deixen clara la seva desmoralització i impotència davant les actuacions d'Arnau de Perella que provoquen la fugida dels habitants. Diuen, entre d'altres coses, que dels cent joves, fills de camperols, teixidors i mestres, que tenien diners i gra i, conseqüentment, que podien ajudar els senyors, els parents i els veïns, no en quedava cap amb res de valuós. Tots ells, a més, fugien «cap a altres honors de cavallers on els anava millor».¹⁸

Els membres de la comunitat pagesa no eren els únics a qui Arnau de Perella havia atacat. Els «antics batlles» també van veure com la seva autoritat quedava en dubte davant les imposicions arbitràries d'Arnau de Perella, especialment en matèria judicial. És possible que aquests representants tradicionals dels comtes haguessin tingut la iniciativa de redactar el memorial de greuges de 1150 per tal de fer que el comte els garantís la protecció que tradicionalment havien mantingut. No obstant això, Thomas Bisson dubta que Ramon Berenguer IV, en el context de les guerres de conquesta de la dècada de 1130 i 1140, hagués

15. ACA, Cancelleria, Extraintentari, pergami n. 2501. Vegeu l'estudi a: Thomas N. BISSON, «La crisi de les franqueses catalanes (1150-1200)» dins *L'impuls de Catalunya. L'època dels primers comtes*

(1140-1225), Vic, Eumo, 1997, p. 75-100.

16. Veg. el document citat a la nota n. 12.

17. Thomas N. BISSON, «La crisi...», p. 85-88.

18. Thomas N. BISSON, «La crisi...», p. 90.

afavorit les actuacions abusives d'Arnau de Perella i d'altres personatges com ell. Certament, el comte no ho hauria fet directament, sinó que ho hauria facilitat d'una manera indirecta tot concedint els seus propis dominis en feu a cavallers i altres personatges que no tenien, a diferència dels antics batlles, una mentalitat d'administradors, sinó que consideraven els feus com una recompensa pel seu servei i fidelitat envers el comte.¹⁹

A la segona meitat del segle XII, aquestes actuacions arbitràries per part dels representants dels comtes ja no tingueren continuïtat. A Caldes i Llagostera, Arnau de Perella no aconseguí que el seu fill Bernat el succeeixi com a veguer. I fins i tot sembla observar-se com el comte de Barcelona, ja esdevingut rei d'Aragó, intenta modificar les estratègies de gestió dels seus dominis. En efecte, els servidors comtals i reials van aconseguir incrementar les rendes del seu senyor a Caldes i Llagostera, no pas exigint més als pagesos, tal com havia fet Arnau de Perella, sinó posant cura en la correcta gestió dels dominis.²⁰

De resultes d'això, la situació de la pagesia en aquests llocs devia millorar sensiblement. Després de les amenaces d'individus com Arnau de Perella, al final del segle XII, la comunitat pagesa dels llocs sembla haver recuperat part de la seva antiga independència i fortalesa. Entre 1185 i 1196 els bons homes de Llagostera van aconseguir fixar per escrit, i davant del batlle reial, «els drets i antics usatges que el senyor comte i el senyor rei, fill seu, solien tenir i rebre a la parròquia de Llagostera».²¹ D'aquesta manera, s'aclaria que els masos que l'església de Sant Feliu de Girona tenia a Llagostera pagaven el llòçol i feien tragines i batudes a l'era pel rei; per la seva part, els masos del difunt Pere Arnau també pagaven el llòçol i feien hosts i cavalcades pel rei; finalment, altres masos havien de donar diverses quantitats com a quèstia al rei.

L'evolució que s'observa en els dominis comtals de Caldes i Llagostera des de la segona meitat del segle XII tingué continuïtat al llarg del segle següent i culminà, segons que sembla, amb la concessió de la carta de franqueses de 1241. En aquest document, tal com hem comentat abans, els homes dels llocs damunt dits i de Santa Seclina van aconseguir fixar per escrit alguns dels seus drets i diverses limitacions a les exaccions del rei, el seu senyor, i dels seus agents. D'entre els drets, sobressurt la concessió del dret d'aprofitar-se de les muntanyes de Tossa, Solius i Caulès, que no pertanyien específicament als

19. Thomas N. BISSON, «La crisi...», p. 97-100.

20. Als volts del 1165, per exemple, Bernat Bou de Girona afirma haver millorat les rendes del comte als seus dominis gironins: si abans a Caldes només s'obtenien 11 muigs, de gra segurament, i a Llagostera 12, Bernat Bou havia aconseguit fer que

en donessin 26 a cadascun dels llocs (ACA, Cancelleria, Extraintentari, pergami n. 3132; vegeu: Thomas N. BISSON, *Fiscal Accounts...*, doc. n. 18).

21. ACA, Cancelleria, Extraintentari, pergami n. 3422; vegeu: Thomas N. BISSON, *Fiscal Accounts...*, doc. n. 101.

termes de Caldes i Llagostera. A més, l'enfranquiment de la intèstia, l'eixòrquia i la cugúcia, així com l'alliberament de pagar redempcions en certs casos concrets, suposaven una situació jurídica dels habitants dels dominis reials ben diferent de la de les parròquies veïnes a les quals no afectava el privilegi.

Pel que fa a les limitacions de la senyoria, són perfectament visibles en la limitació i les condicions en què s'havien de prestar els serveis en treball a benefici del rei, especialment les tragines de gra i de raïm. Igualment, el repartiment del pagament del llòçol entre els masos comportava fixar una quantitat de diners o d'espècies que, de cara al futur, limitaria qualsevol possible abús en aquest monopoli senyorial. El mateix succeeix en relació amb els lluïsmes de les vendes de terres i béns: només se'n podia cobrar un de sol i no pas més d'un, tal com podia haver succeït amb anterioritat. I finalment, quedava limitat el període en el qual el rei tenia el privilegi exclusiu de vendre vi als mercats de Caldes i Llagostera, des de Sant Joan a Sant Feliu.

Malgrat tot, la capacitat de negociació de les comunitats pageses de Caldes, Llagostera i Santa Seclina no és l'únic factor que explica la redacció de la carta de franqueses de 1241, sinó que l'altra part que intervé en l'acta, el rei Jaume I, va prendre una part activa en la concessió del privilegi. En efecte, en aquesta època, el rei iniciava una política d'afermament del seu poder per sobre de la noblesa feudal del territori, especialment forta a les terres de la Catalunya Vella. Els instruments principals que utilitzava eren el «veguer», l'agent reial que administrava la justícia en una àrea determinada i que tenia capacitat militar per garantir la pau, i el «batlle», un funcionari més especialitzat en la gestió dels dominis però que sovint prenia també atribucions de caire judicial. En el cas de Llagostera i Caldes, el 1241, és el batlle qui rep la capacitat de jutjar els delictes menors en un districte territorial concret, la «batllia».

Així doncs, podem considerar les cartes de franquesa com una eina, emprada sovint per la monarquia catalana, per tal d'assentar les bases del seu poder en els diversos territoris del seu país, especialment els que, com és el cas de les terres gironines, estaven fortament feudalitzats. No ha d'estranyar, aleshores, que fins ben entrat el segle XIII es coneguin ben poques cartes de franquesa en aquesta àrea del nord-est català. Una de les més antigues, però ja dintre el comtat d'Osona, és la carta que Ramon Berenguer IV va concedir, el 1144, als habitants d'Osor, Santa Creu d'Horta i Sant Daniel de Matfrè (o Maifrè).²² Per aquest text, el comte els alliberava de la prestació de la cugúcia i fixava el preu de la redempció de les dones joves a dos sous. Però, ja aquí s'inclou un estatut

22. AHCG, Llibre Verd, f. 1; vegeu: Josep M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid-Barcelona, CSIC, 1969-1983, doc. n. 61.

pel qual queda regulada la justícia veïnal dels llocs, que seria administrada pel batlle comtal «en el banc de l'església d'Osor».

Els següents privilegis que coneixem, just de la fi del segle XII, són els de la ciutat de Girona. El 1190 els ciutadans van ser alliberats de la intèstia i el 1194 de l'eixòrquia. No és, però, fins al regnat de Jaume I que els gironins van rebre l'exempció de diversos drets comercials per tal d'afavorir l'activitat econòmica de la ciutat; així van quedar alliberats de la lleuda, del peatge, del portatge i d'altres drets i exaccions.²³ En cap d'aquests documents no apareix descrit com s'administrava la justícia a la ciutat, però, sens dubte, el veguer i el batlle reials n'eren els encarregats.

De la dècada dels anys 1230 i 1240 conservem diverses cartes de franqueses que s'assemblen força a la de Caldes i Llagostera. La de Torroella de Montgrí, de 1237, regulava diverses prestacions al rei: les palles pels animals, la tasca, l'alberga, la llenya, la lleuda, el lluïisme i l'esponsalici.²⁴ A Puigcerdà, el 1243, el rei eximia els habitants dels tres mals usos més corrents, donava facultats judicials al veguer del lloc i confirmava la concessió de fira anual a la població.²⁵ Els habitants de Bellver de Cerdanya, el mateix any, també es van veure deslliurats dels mals usos i van rebre la concessió d'utilitzar els boscos, les muntanyes, les aigües i les pastures del terme del lloc; a més, el rei els va concedir la celebració d'un mercat setmanal i d'una fira anual, i el batlle del lloc, a més d'administrar justícia, havia d'assegurar la transibilitat del camí que anava de la Seu d'Urgell a Puigcerdà, la principal via de comerç.²⁶ Finalment, el cas de Vilafranca del Conflent és pràcticament idèntic al de Bellver; només en difereix per la manca de mercat setmanal.²⁷

En resum, la carta de Caldes i Llagostera s'emmarca clarament dintre d'un projecte de Jaume I de concessió de franqueses a diverses comunitats rurals de la Catalunya Vella. En aquests documents, però, no es tracta únicament de millorar la condició jurídica dels habitants del lloc, sinó que molt sovint s'hi regula també l'administració de la justícia, que era una de les formes amb què el rei podia penetrar i fer-se un lloc enmig d'àrees fortament feudalitzades. En aquesta època, doncs, s'han acabat definitivament les tendències dels comtes i dels seus agents

23. AIJCG, Llibre Verd, f. 2rv (1190); AHCG, Llibre Vermell, ff. 1v-2r (1194); ACA, Cancelleria, registre 211, f. 307 (1232). Veg. també: Ferran Valls Taberner, «Els antics privilegis de Girona i altres fonts documentals de la compilació consuetudinària gironina de Tomàs Mieres», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, n. 17, 1964-1965, p. 120-161, documents n. 1, 2 i 5; Christian Guilleré, *Girona al segle XIV*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Ajuntament de Girona, 1993-1994, vol. 1, p. 147-152.

24. Josep M. FONT I RIUS, *Cartas de población...*, doc. n. 271.

25. Josep M. FONT I RIUS, *Cartas de población...*, doc. n. 278.

26. Josep M. FONT I RIUS, *Cartas de población...*, doc. n. 279.

27. Josep M. FONT I RIUS, *Cartas de población...*, doc. n. 280.

de mitjans del segle XII a l'exacció pura i dura sobre la pagesia. Ara, prop d'un segle més tard, el que es tracta és d'enfortir les comunitats, que són les que, en el fons, proporcionen totes les rendes als senyors. No obstant això, també es va observant una tendència cap a la promoció de les activitats econòmiques, especialment el comerç. Potser aquest element no és massa visible a Caldes i a Llagostera, tot i que ja el 1241 devien existir uns mercats on es venia el vi. Però sí que és present en les altres cartes de franquesa, tant a la ciutat de Girona, com a les poblacions de la Cerdanya i del Conflent, com a un port marítim com Torroella de Montgrí. I a la segona meitat de segle, la regulació de l'activitat econòmica encara serà més detallada en les cartes de població i franquesa de dos ports gironins: el de Palamós, a mans del rei, i el de Sant Feliu de Guíxols, a mans del monestir del mateix nom.²⁸

La naturalesa del règim feudal, entre la primera meitat del segle XII i els anys centrals del XIII, ha patit una transformació radical: s'ha passat d'unes formes d'explotació basades en la violència dels poderosos sobre els febles a una nova situació en què l'activitat econòmica, el comerç, el capital, va adquirint un pes creixent. La carta de 1241, molt més enllà del seu valor per als habitants dels llocs de Caldes, Llagostera i Santa Seclina, és una peça més en aquest llarg i essencial procés històric.

28. Per Palamós vegeu: Josep M. FONT I RIUS, *Cartas de población...*, doc. n. 329, 330 i 335 (1277, 1279). I per Sant Feliu de Guíxols: Josep M. FONT I RIUS, *Cartas de población...*, doc. n. 351 (1287).

Apèndix

1241, febrer, 23 (1240)

El rei Jaume I concedeix una carta de franqueses als habitants dels llocs de Caldes de Malavella, Llagostera i Santa Seclina, estableix les facultats de la jurisdicció del batlle reial i fixa els límits territorials d'aquesta batllia.

A. Original perdut.

B. Trasllet d'A. de 1296 (405 x 300 mm.): *ADG, Pia Almoïna, Cassà de la Selva, pergami n. 648 (Caldes de Malavella)*.

C. Trasllet d'A. de 1647, en un llibret de la notaria de Llagostera, perdut.

D. Reial cèdula confirmatòria d'A., en castellà, de 1793.

E. Trasllet de C. per Tomàs Vidal, notaria de Llagostera, vers 1842: *Arxiu Municipal de Llagostera, fons Ajuntament, Privilegis*.

a. Edició de C.: *Ejemplar de un trasunto auténtico de una real cédula de S. M. Católica (que Dios guarde), confirmatoria de un real privilegio por el señor Rey D. Jaime de Aragón concedido a los vecinos de Caldas de Malavella, de Llagostera y Santa Seclina, Girona, Imprenta de Carreras y Torres, 1843.*

[ex B.]

Hoc est translatum fideliter sumptum sigillo majori cerei pendentis magestatis domini Jacobi inclite recordacionis regis Aragonum sigillato cuius tenor talis est.

Noverint universi quod nos Jacobus, Dei gratia Rex Aragonum Maioricarum et Valencie, comes Barchinone et Urgellis et dominus Montispessulani, per nos et omnes nostros successores, concedimus et statuimus imperpetuum (I.) quod quandocumque de cetero homines de Calidis de Malauetula et de Llagostera et de Sancta Segolina operari contingerit in nostris operibus et traginis de exitibus nostris predictorum locorum baiulus nostri ibi constitutus donet unicumque eorum et singulis duos denarios tamen pro eorum comestione.

(II.) Diffinimus autem uobis et donamus, per nos et omnes nostros successores, universis hominibus predictorum locorum et uestris imperpetuum, totum ius consuetum uel inmunitatum quod percipere et habere solebamus ab illis qui ducebant uxores, ut numquam aliquam redemptionem personarum uestrarum si infra dictas parrochias uel eorum terminos uxores duxerint uel femine acceperint maritos. Item persone eorum uel earum sint a nobis et nostris semper et penitus absolute, nec detur nobis et nostris aliqua redemptione de cetero racione uirginis mulieris ubicumque ipsa uoluerint accipere maritum.

(III.) Concedimus et donamus, per nos et omnes nostros, uobis et uestris imperpetuum quod, in posse et in presencia baiuli nostri ibidem constituti, firmetis semper directum de omnibus querimoniis et questionibus siue accionibus que contra uos et uestros ubicumque ab aliqua persona mouebuntur aliquo modo et ibidem placitetis et non alibi. Et pedagium et retrodecimum unquam de cetero saionibus, de denariis qui dantur pro iusticii terciis et querimoniis siue debitis, aliquatenus non donetis.

(IV.) Concedimus insuper uobis et uestris et imperpetuum confirmamus quod possitis laborare et uenari, uel scindere nemora ligna et fustos, uel glandes colligere et ex eis porcos refficere et ducere eos in montaneis de Tursa et de Calles et de Olivis, salva decima iure ac primicia et expletis panis et uini monasterio Riupollensis et aliis senioribus.

(V.) Uolemus autem, per nos et omnes nostros imperpetuum statuantes, quod non habentes filios legitimos possitis dare et relinquere, in testamentis siue ultimis uoluntatis uestris, honores uestros et mansos sine assensu laudimie et acapite, et uestrorum et uestris fratribus uidelicet uestris sororibus, nepotibus, consanguineis et aliis quibuscumque uolueritis uestris parentibus existentibus.

(VI.) Concedimus etiam uobis et uestris imperpetuum quod baiulus nostrus ibi constitutus, sicut antiquitus consueuit, distingat uicinas parrochias super questionibus uestris debitis injuriis et querimoniis quas habebitis [ahabebitis] ab hominibus parrochiarum uicinarum.

(VII.) Statuimus siquidem per nos et nostros imperpetuum quod, tam homines nostris quam omnes homines monasteriorum, militum et aliorum dominorum habitantes, bladum honoribus nostris ducant illum ad traginam sicut exit de eorum laboratione.

(VIII.) Prohibemus autem quod aliquis preter nos non habeat uelutum de uino ibidem in Calidis et Lagostera, set nos habeamus illud a festo Sancti Johannis mensis Junii tamen usque in festum Sancti Felicis.

(IX.) Donamus et deffinimus, per nos et omnes nostros, uobis predictis hominibus dictorum locorum et uestris successoribus imperpetuum, quod numquam donetis nobis nec nobis intestiam, exorquiam et cuguciam.

(X.) Uolemus autem et perpetuo stabilimus quod quandocumque aliquis uestrum pro aliquo debito sine obligatione pignorabiter leuetis primitus semen tocius anni et arma, uestes et lectos, et ea pro predictis uobis nullatenus pignorentur.

(XI.) Et ubicumque uel in quocumque honore cuiuslibet domini in supradictas parrochias uel earum terminos uxores duxeritis uel femine acceperint maritos, sitis semper a nobis et nostris penitus absoluti quemlibet dominum eligentem.

(XII.) Donamus etiam imperpetuum quod, per singulis et uniuersos mansos dictorum locorum, nobis et nostris donetis locidum.

(XIII.) Donamus etiam deffinimus imperpetuum, per nos et omnes nostros, uobis et uestris laudimium omnium honorum uestrorum rerum et bonorum preter laudimium de uendicione honoris.

(XIV.) Concedimus etiam uobis et uestris, per nos et nostros presentes et futuros, ac perpetuo diffinimus quod numquam de cetero teneamini aliquid mittere nec ducere ad cellarium nostrum nisi tamen racemos, et nullam aliam missionem nec aliud pro opere cellarii nostri et uini unquam de cetero nobis ut nostris dare teneamini [...] sitis inde penitus absoluti.

(XV.) Uolemus autem et perpetuo statuimus quod, si inter aliquos uestrum questio aliqua uel querimonia uerteretur inter reum scilicet et actorem fuerit condemnatus, actor donet iusticiam et non reus; et si reus fuerit condemnatus, reus donet iustitiam et non actor.

(XVI.) Uolemus et imperpetuum statuentes quod termini siue terminationes de Calidis et Lagostera sint et durent a terminio Sancti Felicis Guixellensis [amat sabadal] cum parrochia de Romaniano, usque ad Uallem Caneriam et Sanctam Columbam et de Farneriis; et de fossa de Maxela, usque ad Loretum et Blanes; et a castro de Fornellis cum parrochiam de Vilalbino, usque ad castrum de Tursa. Et sicut ab his terminis predictis et affrontacionibus includuntur et continetur sit semper totum de districtum baiulia et iurisdictione Calidis et Lagostera.

(XVII.) Mandamus itaque uicariis baiulis et iuditibus nostris ac curiis et uniuersis subditis nostris presentibus et futuris, quod contra aliqua predictorum non ueniant nec uenire aliquem permitant et ea fideliter obseruent.

Datum Gerunde ·VII· Kalendas marcii, anno Domini ·MCCXLo·.

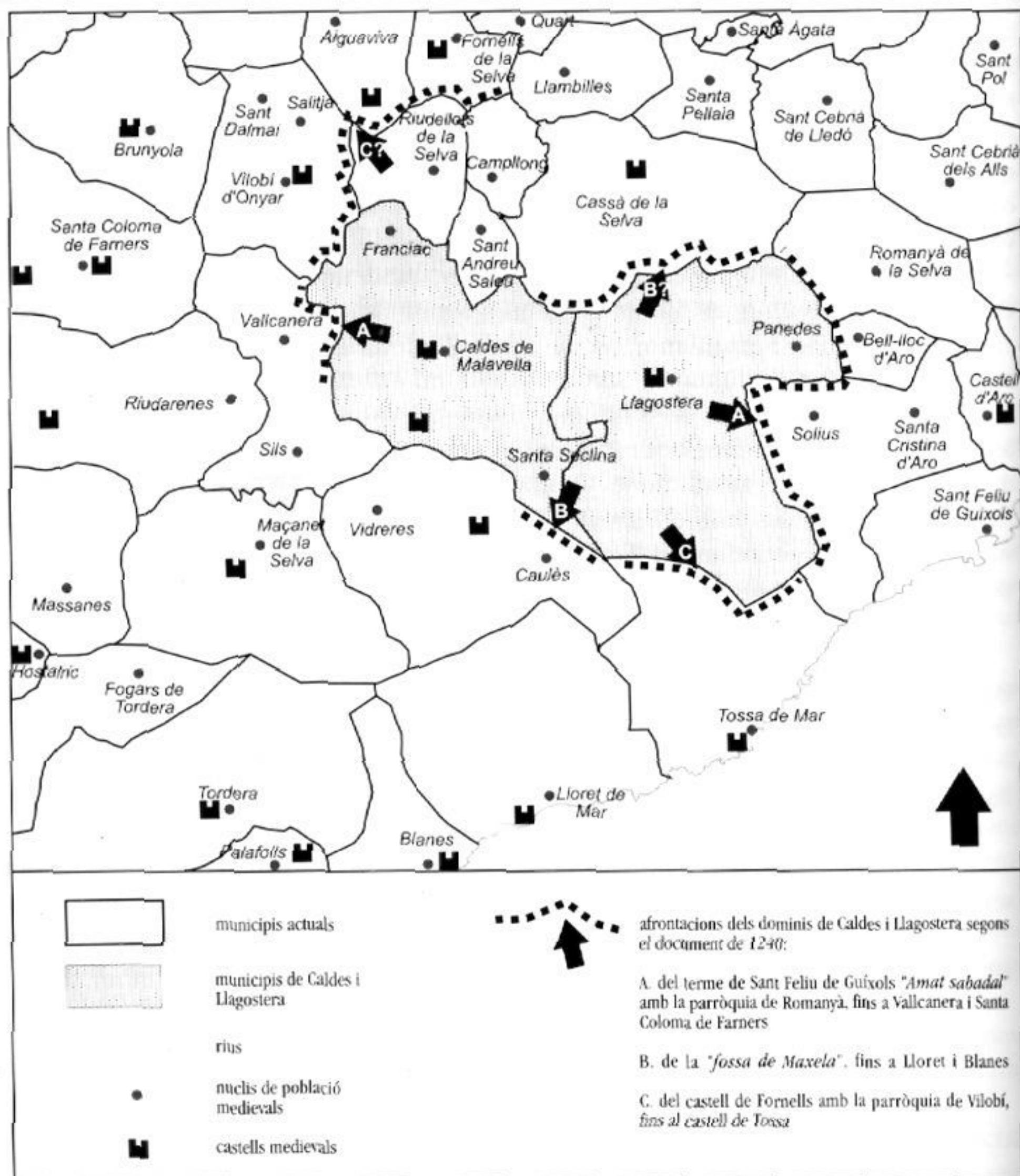
Sig+num Jacobi Dei gratia regis Aragonum, Maioricarum et Ualencie, comitis Barchinone et Urgellis, et dominis Montispessulani. Huius rei testes sunt G. de Entenza, A. Surdus, Eximinius de Focibus, Ex. de Luna, Bernardus de Castelet.

Sig+num Guillelmoni scriba qui mandato domini regis pro domino Berengario Barchinone episcopo cancellario suo hac scribi fecit loco die et anno prefixo.

Lecta [regi] fuit.

Sig+num Petris Buigue qui ·III· Kalendas januarii, anno Domini ·MCC· nonagesimo sexto, hoc fideliter translabit mandato [...] de Serra publici Calidarum notario regis.

Sig+num [...] Calueti iudicis ordinarii Gerunde quam hoc translatum originali manifeste probauit quam hoc subscribo.

Les delimitacions territorials contingudes en la carta de franquesa de 1241 són força imprecises. En relació als límits hi ha diferents aspectes a comentar. En primer lloc, el lloc d'"Amat Sabadal" no ha estat localitzat de moment, però devia estar a la zona de Solius, Santa Cristina o Bell-lloc d'Aro (A). Valcanera pertanyia segurament al terme de Santa Coloma de Farners, que així apareix esmentada tot i no limitar directament amb Caldes (A). La "fossa de Maxela" podria ser el curs de la riera Verneda que separa Caldes i Llagostera de Cassà (B). La parròquia de Caulès estava dintre del terme del castell de Lloret, que apareix en els límits juntament amb Blanes (B). I, finalment, existeix un problema amb la delimitació precisa dels termes de Caldes, Vilobí, Fornells i Cassà, que deixen en una situació força indefinida les parròquies de Riudellots, Sant Andreu Salou i Camplong (C).